

Kontakty sąsiedzkie na obszarach podlegających procesowi suburbanizacji

---

Neighbourly relations in suburban areas

Monika Olberek-Żyła

Zakład Geografii Społecznej, Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: molberek-zyla@us.edu.pl

Zarys treści: Celem pracy jest identyfikacja charakteru kontaktów sąsiedzkich nowych mieszkańców na obszarze podlegającym suburbanizacji. W tym celu wykorzystano wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w dwóch gminach w pobliżu Bielska-Białej. Charakterystyka demograficzno-społeczna migrantów wpisuje się w ogólny obraz nowych mieszkańców obszarów podmiejskich. Rodzaj kontaktów sąsiedzkich wydaje się podobny do tego opisanego w literaturze przedmiotu, ale cechuje go większy udział zażyłości, polegający m.in. na wzajemnych odwiedzinach. Wyróżnić można kontakty powszechne, określane w typologii jako świadczeniowe i konwencjonalne, a także wychodzące poza powierzchowność kontakty towarzyskie.

Słowa kluczowe: kontakty sąsiedzkie, suburbanizacja, otoczenie Bielska-Białej

Abstract: Differences between urban and rural populations with regard to social contacts and their intensity are well-known. Nowadays, suburbanization, which results in migration of urban residents to rural areas, is one of the most distinctive transformations of urban space and surroundings of cities. This study focuses on the social aspect of suburbanization. The author's aim was to identify the nature of neighbourly relations of new residents in suburban areas. Selected results of a survey carried out in two communes in the surroundings of Bielsko-Biała were used. Demographic and social features of migrants are a part of the general image of new residents in suburban areas.

At first, it was observed that former social contacts with people from their previous place of residence are still continued (Tab. 1). Next, the increasing number and type of current neighbourly relations were considered. New residents are usually in touch with 1-2 families from their neighborhood (Fig. 2). These relations are based primarily on lending things they need, and their assistance in repairs. Residents are familiar with their neighbours very well, and some of them often talk to each other (Fig. 3). Neighborhood types seem to be similar to the examples known from the literature (Kajdanek 2012), but in this case, they are different as regards closer neighbourly relations, involving visits, etc. There are also contacts defined in P. Kryczka's (1981) typology as "providing each other with small favours", and "conventional" – based on saying "good morning". Non-superficial or fleeting social contacts are exceptional.

Keywords: neighbourly relations, suburbanization, suburban area of Bielsko-Biała

Wprowadzenie

Proces suburbanizacji, który w Polsce rozpoczął się na większą skalę wraz z transformacją ustrojową (Korcelli 1995), należy współcześnie do najbardziej charakterystycznych przeobrażeń przestrzeni miast i ich otoczenia. Zjawisko to występuje szczególnie w otoczeniu wielkich miast, ale jego przejawy można obserwować również w pobliżu mniejszych ośrodków (Lorens 2005).

Pojęcie *suburbanizacji* nie jest jednoznaczne. W najszerszym ujęciu można je traktować jako urbanizację strefy podmiejskiej. W innych definicjach *suburbanizacją* określa się migracje ludności i podmiotów gospodarczych z miasta do strefy podmiejskiej będącymi jednym z etapów rozwoju miejskich układów osadniczych, o szybszym wzroście w strefie podmiejskiej niż w mieście centralnym oraz żywiołową urbanizację strefy podmiejskiej – *urban sprawl* (Lisowski i Grochowski 2008). Suburbanizacja jest procesem złożonym i można ją rozpatrywać w kilku aspektach, m.in. demograficznym, społecznym, ekonomicznym oraz przestrzennie-funkcjonalnym (Ziółkowski 1965; Kusiński 1978; Broł 1996; Sokołowski 1999). Wymiar społeczny jest związany ze zmianami struktur, wzorców zachowań i stylu życia mieszkańców. Jak wskazuje K. Kajdanek (2012), problematyka ta jak dotąd nie cieszyła się zainteresowaniem polskich badaczy z obszaru nauk społecznych.

Niniejsze opracowanie koncentruje się wokół społecznego aspektu urbanizacji, a ściślej kwestii sąsiedztwa. Szeroko zakrojone badania nad stanem więzi społecznych w mieście podjęto w latach 60. i na początku 70. XX w. (Siemiński 2011).

Analizy sąsiedzkości zostały przeprowadzone w latach 70. XX w. (Turowski 1973, 1977). P. Kryczka (1981) dokonał podziału więzi sąsiedzkich i wyróżnił typy teoretyczne sąsiedzkości. Holistyczne badania prowadzili m.in. B. Jałowiecki (1972, 1980) i M. Szczepański (1981). Wśród prac zagranicznych wyróżnia się publikacja R. i D. Warrenów (1977). Od czasu powstania pierwszych opracowań struktury sąsiedzkie ewoluowały, zmieniły się warunki ich funkcjonowania, pojawiły się też nowe, np. wraz z popularyzacją tzw. *gated communities* (osiedla grodzone). Nowsze badania dotyczyły Poznania i mniejszych miast Wielkopolski (Kotus 2005) oraz postaw rdzennych mieszkańców wsi wobec zmian w przestrzeni społecznej pod wpływem suburbanizacji (Pawlak 2012).

Przyjąć można, że w mniejszych miastach i na wsi dominuje bardziej tradycyjny styl życia, gdyż przejawy życia sąsiedzkiego pełnią tam główną rolę, a przestrzenie życia zbiorowego i rodzinnego są przeniknięte życiem sąsiedzkim. Odzwierciedleniem tego są zarówno codzienne zachowania, np. goszczenie sąsiadów na krótkich pogawędkach, jak i uczestnictwo w wyjątkowych momentach dla rodziny sąsiada (chrzciny, ślub, pożegnanie zmarłych).

Bardziej złożona sytuacja ma miejsce w dużym mieście, z uwagi na różnorodne style życia i różne typy społeczności: od bardzo zintegrowanych po zupełnie anonimowe. Współcześnie w dużych miastach człowiek uniezależnia się od miejsca i wpływu grup sąsiedzkich, a obszary jego funkcjonowania zmieniają swój charakter. Część mieszkańców wybiera bardziej zindywidualizowany styl życia, nie przejmując życia rodzinnego i rezygnując z relacji sąsiedzkich na rzecz krótkotrwałych i niezobowiązujących relacji towarzyskich, podtrzymywanych w miejscu pracy lub na obszarach życia zbiorowego (Giddens 2001; Kotus 2005). Dla pewnej grupy mieszkańców miast sfera sąsiedzka staje się niepotrzebna i jest pomijana, gdyż działania tych osób oraz realizacja ich potrzeb społecznych odbywają się pomiędzy mieszkaniem (domem) a obszarami życia zbiorowego, w szerokim tego słowa znaczeniu (Kotus 2005). Wyniki sondażu przeprowadzonego przez CBOS (2008) potwierdzają istnienie trendu utrzymywania stosunków bardziej powierzchownych, kosztem tych bliższych.

Według R.D. Putnama (2000) współczesna suburbanizacja w znacznym stopniu wpływa na osłabienie kształtowania się kapitału społecznego i prowadzi do wielu problemów, z których należy wskazać niemożność formowania pomostowych więzi

społecznych. Potwierdzają to badania prowadzone m.in. w okolicach Warszawy, z których wynika, że ludność napływająca tam preferuje prywatność, izolację i anonimowość (Mantey 2009). Także K. Kajdanek (2012) podkreśla, że „oczekiwania wobec zamieszkania pod miastem zakładają odejście od wspólnotowości (utożsamianej z niechcianym sąsiedowaniem), nawiązywania bliższych relacji, bycia z innymi ludźmi”, a „nowi mieszkańcy zwykle wchodzi w krótkotrwałe, ulotne styczności z sąsiadami i prawie nigdy nie rozwijają ich w bardziej zaawansowane formy relacji”.

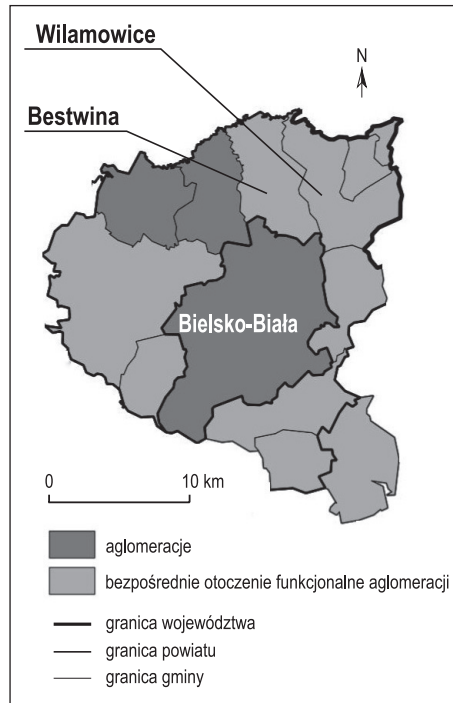
Celem pracy jest identyfikacja charakteru kontaktów sąsiedzkich wśród nowych mieszkańców obszaru podlegającego procesowi suburbanizacji w otoczeniu Bielska-Białej. Wykorzystano w nim wyniki badań ankietowych z sierpnia i września 2014 r. Próba ta objęła losowo wybranych mieszkańców dwóch gmin powiatu bielskiego (Bestwina i Wilamowice), którzy przeprowadzili się do strefy podmiejskiej. Analizie poddano 90 ankiet, stanowiących ponad 70% założonej liczby. Aglomeracja bielska jest jednym z głównych elementów systemu osadniczego województwa śląskiego. Jej największym miastem jest 174-tysięczna Bielsko-Biała, ośrodek regionalny, z którym sąsiaduje miasto średniej wielkości – 36-tysięczne Czechowice-Dziedzice. Otoczenie Bielska-Białej tworzy powiat bielski, na który składają się dwie gminy miejsko-wiejskie, Czechowice-Dziedzice i Wilamowice, gmina miejska Szczyrk oraz siedem gmin wiejskich: Bestwina, Buczkowice, Jasienica, Jaworze, Kozy, Porąbka i Wilkowice.

Wyniki badań ankietowych

Przedstawione poniżej rozważania oparto na analizie 90 ankiet, z których 50 zebrano w wiejskiej części gminy miejsko-wiejskiej Wilamowice, a 40 – w gminie Bestwina. Z uwagi na bardzo podobne cechy demograficzno-społeczne respondentów z obu gmin odstąpiono od szczegółowego ich opisu. Około 2/3 osób wypełniających ankietę stanowiły kobiety, a 1/3 – mężczyźni. Zdecydowana większość respondentów (ponad 90%) była w wieku produkcyjnym, z czego ok. 70% w wieku mobilnym (tj. w wieku 18–44 lat). Prawie 90% pozostawała w związku małżeńskim. Wśród ankietowanych przeważały osoby cechujące się wysokim poziomem wykształcenia – ok. 60% respondentów posiadało wykształcenie wyższe (gmina

Wilamowice – 64%, gmina Bestwina – 57%). Wykształcenie średnie i policealne posiadało 34% respondentów w gminie Wilamowice i 35% w gminie Bestwina, a zasadnicze zawodowe odpowiednio 2% i 8%. W gminie Wilamowice 74% respondentów stanowiły osoby pracujące, w gminie Bestwina – 80%. W obu gminach podobna była średnia liczba osób w gospodarstwach domowych – 3,05 i 3,06. Bardzo zbliżona była także liczba gospodarstw z dziećmi (osobami poniżej 18 lat) – po 60%. Ogólnie w rodzinach tych 39% dzieci uczęszczało do szkoły podstawowej, 20% stanowiły dzieci w wieku przedszkolnym, 18% dzieci do 3 roku życia, 12% młodzież w szkole średniej, a 11% młodzież gimnazjalna.

Na podstawie analizy danych dotyczących poprzednich miejsc zamieszkania migrantów wskazano najbardziej istotne kierunki przemieszczeń. Główny napływ mieszkańców nastąpił z dwóch sąsiednich miast – z Bielska-Białej (58% dla gminy Bestwina, 74% dla gminy Wilamowice) oraz Czechowic-Dziedzic (tylko dla gminy Bestwina – 20%), którzy osiedlili się w bezpośrednim otoczeniu. W obrębie Bielska-Białej przeprowadzka nastąpiła z bloku do domu jednorodzinnego. Drugim istotnym miejscem pochodzenia (po 10% z obu gmin) była konurbacja katowicka. Migranci pochodzący stamtąd w wyniku przeprowadzki pokonali odległość rzędu 60–70 km. W dalszej kolejności (po ok. 5%) zaznaczyły się migracje z mniejszych ośrodków, sąsiadujących

Ryc. 1. Gminy objęte badaniem na tle otoczenia Bielska-Białej

Źródło: opracowanie własne.

Fig. 1. Site of researched communes in the Bielsko-Biala area

Source: author's own work.

z daną gminą lub położonych stosunkowo niedaleko, m.in.: Brzeszcz, Oświęcimia, Kęt (miast powiatu oświęcimskiego, woj. małopolskiego). Poza tym stwierdzono przeprowadzki z innych gmin wiejskich powiatu bielskiego i żywieckiego (woj. śląskie), oświęcimskiego (woj. małopolskie), a nawet z innej części Polski – z woj. podkarpackiego.

Wszystkie te migracje były stosunkowo „świeże”. Zdecydowana większość respondentów, odpowiednio 80% i 85%, przybyło do gmin Wilamowice i Bestwina po 2006 r. Charakterystyczny też był fakt, że w większości nie byli w żaden sposób związani z miejscem osiedlenia – dotyczyło to 75% nowych mieszkańców gminy Bestwina oraz 78% gminy Wilamowice. Pozostałe osoby wskazywały na powiązania rodzinne (18% w gminie Wilamowice, 15% w gminie Bestwina), koleżeńskie (4% w gminie Wilamowice, 2% w gminie Bestwina) oraz zawodowe – miejsce pracy (8% w gminie Bestwina).

Już sama zmiana miejsca zamieszkania może spowodować rozluźnienie istniejących kontaktów. Dlatego w pierwszej kolejności zapytano respondentów, czy utrzymują kontakty z osobami z poprzedniego miejsca zamieszkania (tab. 1). W przypadku 30% ankietowanych z obu gmin przeprowadzka nie wpłynęła istotnie na te kontakty, co najwyżej zmniejszyła się ich częstotliwość: „z niektórymi osobami widzimy się rzadziej”, jak odpowiadał co drugi respondent w Wilamowicach

Tabela 1. Kontakty towarzyskie ankietowanych mieszkańców z osobami z poprzedniego miejsca zamieszkania

Table 1. Social contacts interviewed inhabitants with people from the previous place of residence

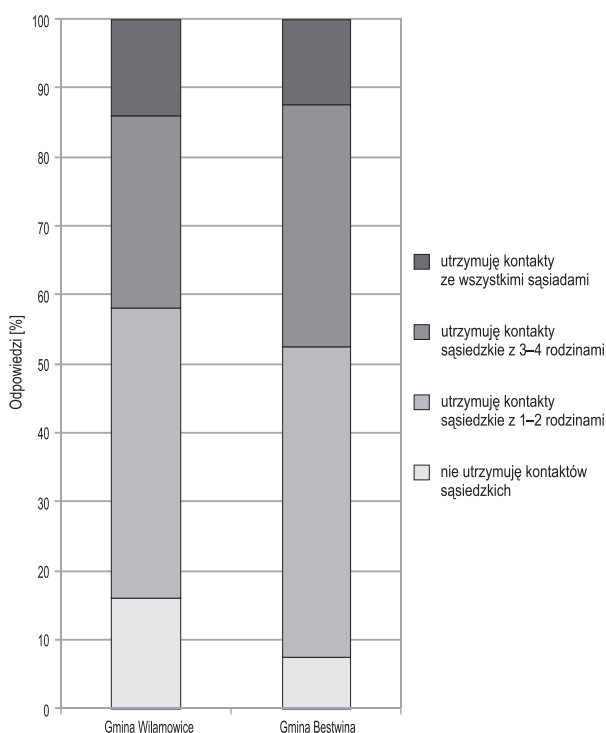
Czy utrzymuje Pan(i) kontakty towarzyskie z osobami z poprzedniego miejsca zamieszkania? /Do you keep any social contacts with people from the previous place of residence?	Gmina / Commune	
	Wilamowice	Bestwina
	[%]	
Tak, przeprowadzka nic nie zmieniła	30	30
Tak, choć z niektórymi osobami widzimy się rzadziej	50	42
Tak, ale pozostał tylko kontakt telefoniczny/mailowy	8	0
Nie, kontakty się „urwały”	6	18
Nie, nie utrzymywałem(am) takich kontaktów	6	10
Razem	100	100

Źródło: opracowanie własne.

Source: author's own work.

i 42% w Bestwinie. Dla 8% nowych mieszkańców Wilamowic przeprowadzka oznaczała ograniczenie kontaktów z osobami z poprzedniego miejsca zamieszkania do rozmów telefonicznych lub mailowych. Kontakty 6% respondentów z Wilamowic i 18% z Bestwiny „urwały się”, natomiast kolejne 6% ankietowanych z Wilamowic i 10% z Bestwiny nie utrzymywało kontaktów z osobami w poprzednim miejscu zamieszkania. Podtrzymywanie dawnych kontaktów mimo przeprowadzki przez dość duży odsetek badanych osób może wynikać ze stosunkowo niedawnej zmiany miejsca zamieszkania.

Następnie uwaga została skierowana na kontakty z obecnymi sąsiadami (ryc. 2). W obu gminach najczęściej utrzymywane są kontakty z 1–2 rodzinami z sąsiedztwa –

Ryc. 2. Liczba utrzymywanych kontaktów sąsiedzkich w gminie Wilamowice i Bestwina

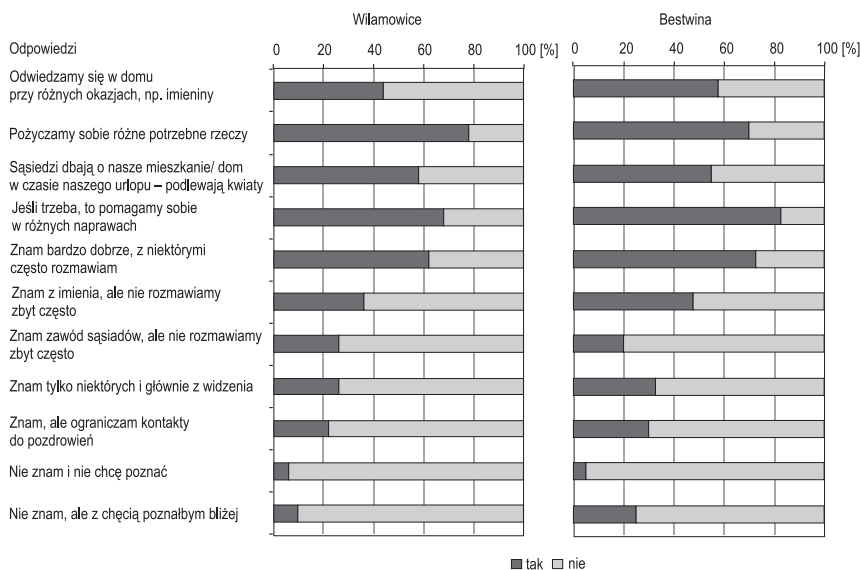
Źródło: opracowanie własne.

Fig. 2. Number of neighbor contacts in the Wilamowice and Bestwina communes

Source: author's own work.

w Wilamowicach było to 42%, a w Bestwinie 45% respondentów. Zanotowano także znaczny udział osób, które utrzymują kontakty sąsiedzkie z 3–4 rodzinami (28% w Wilamowicach i 35% w Bestwinie). Kontakty ze wszystkimi sąsiadami utrzymuje 12,5% osób w Bestwinie i 14% osób w Wilamowicach. W opozycji do tego znajdują się osoby, które nie utrzymują kontaktów, stanowiąc 7,5% ogółu badanych w Bestwinie i 16% w Wilamowicach. Fakt utrzymywania kontaktów towarzyskich zgłosiło z kolei 80% respondentów w obu gminach. Zebrane informacje na temat liczby kontaktów sąsiedzkich dają dość pozytywny obraz, jednakże istotna jest nie tylko ilość, ale przede wszystkim jakość relacji (ryc. 3).

W dalszej części badań analizowano rodzaj kontaktów sąsiedzkich w wybranych gminach. W tym celu, na podstawie istniejących opracowań z literatury (m.in. Kotus 2005), opracowano zestaw sformułowań, do których odnieśli się respondenci, odpowiadając „tak”, gdy opis dotyczący ich relacji był prawdziwy, lub „nie”, gdy ich nie dotyczył.

Ryc. 3. Charakter kontaktów sąsiedzkich w gminie Wilamowice i Bestwina

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Fig. 3. Nature of neighbor contacts in the Wilamowice and Bestwina communes

Source: author's own work.

Ustalono, iż w gminie Wilamowice kontakty sąsiedzkie opierają się głównie na pożyczaniu sobie potrzebnych rzeczy (blisko 80% potwierdzało takie sformułowanie), na pomocy w naprawach (blisko 70%), a także na dbaniu o mieszkanie/dom w czasie urlopu – blisko 60% przypadków. Aż 60% respondentów zna swoich sąsiadów bardzo dobrze, z niektórymi często rozmawia. Ponad 40% odwiedza się w domu przy różnych okazjach. Pozostałe zaproponowane opisy relacji były w większości oceniane na „nie”. Nawet jeśli respondenci przyznawali, że nie znają swoich sąsiadów, to częściej wykazywali chęć ich poznania.

Podobne relacje sąsiedzkie stwierdzono w gminie Bestwina. Tam relacje te opierały się głównie na pomocy w naprawach (80% respondentów), pożyczaniu sobie potrzebnych rzeczy (blisko 70%). Podobnie jak w przypadku gminy Wilamowice, 60% respondentów stwierdziło, iż ich sąsiedzi dbają o mieszkanie/dom w czasie ich urlopu. Ponad 70% respondentów zna swoich sąsiadów bardzo dobrze, z niektórymi często rozmawia, a blisko 60% odwiedza się w domu przy różnych okazjach, a więc zdecydowanie częściej niż w Wilamowicach. Gminę tę cechuje też wyraźnie większy odsetek respondentów, którzy sąsiadów nie znają, ale jednocześnie wykazują chęć ich poznania.

Podsumowanie

Przedstawione charakterystyki demograficzno-społeczne są zbliżone do uzyskanych z badań suburbiów w innych częściach Polski, m.in. w obrębie Krakowa (Więclaw-Michniewska 2006) i wpisują się w ogólny obraz nowych mieszkańców obszarów podmiejskich. Również charakter kontaktów sąsiedzkich wydaje się podobny do przykładów opisywanych w literaturze (Kajdanek 2012) i do wyników sondażu (CBOS 2008). Pożyczanie sobie rzeczy oraz pomoc w naprawach, określane w typologii P. Kryczki (1981) jako kontakty świadczeniowe, a także dbanie o mieszkanie/dom w czasie urlopu nie świadczą o dużej zażyłości sąsiedzkiej, bowiem podmiejskie sąsiedztwo nowych mieszkańców jest powierzchowne i grzecznościowe, a dodatkowe czynności dopuszcza się ze względu na normę wzajemności (Kajdanek 2012). O pewnej specyfice obszaru pod tym względem stanowić może jedynie duży odsetek stwierżeń: „znam sąsiadów bardzo dobrze, z niektórymi często rozmawiam”, co świadczy o wychodzeniu poza ramy sąsiedztwa

„konwencjonalnego”, tzw. „na dzień dobry”. Dodatkowo 40% respondentów w Wilamowicach oraz 60% w Bestwinie odwiedza się przy różnych okazjach.

Literatura

- Brol R., 1996, *Procesy urbanizacji wsi polskiej*, Wyd. AE, Wrocław.
- Giddens A., 2001, *Nowoczesność i tożsamość*, Warszawa.
- Jałowiecki B., 1972, *Miasto i społeczne procesy urbanizacji*, PWN, Warszawa-Kraków.
- Jałowiecki B., 1980, *Człowiek w przestrzeni miasta*, ŚIN, Katowice.
- Kajdanek K., 2012, *Suburbanizacja po polsku*, Wyd. Nomos, Kraków.
- Korcelli P., 1995, *Aglomeracje miejskie w procesie transformacji*, Zeszyty Naukowe IGIiPZ PAN, 41.
- Kotus J., 2005, *Społeczne dylematy w przestrzeni miejskiej*, UAM w Poznaniu, Inst. Geogr. Społ.-Ekonom. i Gosp. Przestrz., Wyd. Naukowe Bogucki, Poznań.
- Kryczka P., 1981, *Społeczność osiedla mieszkaniowego w wielkim mieście*, Ideologia i rzeczywistość, PWN, Warszawa.
- Kusiński W., 1978, *Pojęcie i mierniki urbanizacji*, *Czasopismo Geograficzne*, 4, 407–418.
- Lisowski A., Grochowski M., 2008, *Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje*, [w:] *Ekspertyzy do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008–2033*, KPZK – Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 1.
- Lorens P., 2005, *Dlaczego problem suburbanizacji?*, [w:] P. Lorens (red.), *Problem suburbanizacji*, Biblioteka Urbanisty 7, Urbanista, Warszawa, 6–8.
- Mantey D., 2009, *Wybrane społeczne aspekty żywiłowej suburbanizacji w południowo-zachodniej strefie podmiejskiej Warszawy*, [w:] W. Maik (red.), *Aglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problemy rozwoju, przekształceń strukturalnych i funkcjonowania*, IGIiP WSG w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 363–376.
- Pawlak H., 2012, *Postawy mieszkańców strefy podmiejskiej Krakowa wobec zachodzących procesów suburbanizacji* [w:] S. Sitek (red.), *Stare i nowe problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej*, 4, PTG Oddział Katowicki UŚ WNoZ, Sosnowiec.
- Putnam R.D., 2000, *Bowling alone: The collapse and revival of American community*, Simon&Schuster, New York.

- Siemiński W., 2011, *Kształtowanie więzi społecznych jako cel tworzenia osiedli mieszkaniowych*, Człowiek i Środowisko, 35 (3–4), 91–121.
- Sokołowski D., 1999, *Zróżnicowania zbioru małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce w ujęciu koncepcji continuum wiejsko-miejskiego*, UMK, Toruń.
- Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”, 2013, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.
- Strzeszewski M., 2008, *Kontakty sąsiedzkie w miejscu zamieszkania*, CBOS, BS/92/2008, Warszawa.
- Szczepański M., 1981, *Miasto socjalistyczne i świat społeczny jego mieszkańców*, Wyd. UW, Warszawa.
- Turowski J., 1973, *Socjologiczne aspekty społeczności osiedlowej*, Studia Socjologiczne, 3, 215–238.
- Turowski J., 1977, *Spółeczność lokalna*, Studia Socjologiczne, 3, 105–129.
- Warren R.B., Warren D.I., 1977, *The Neighbourhood Organizer's Handbook*, University of Notre Dame Press, Indiana.
- Więclaw-Michniewska J., 2006, *Krakowskie suburbia i ich społeczność*, IGiGP UJ, Kraków.
- Ziółkowski J., 1965, *Urbanizacja, miasto, osiedle: studia socjologiczne*, PWN, Warszawa.

